

ԽԱՅԻԿ ԴԱՉՄԵՆԸ

ՌԱՆՉԱՅԱՐՆԵՐԻ ԿԱՆՉՐ

16

ՓՈՒՔՍ ՓՉԵԼՈՒ ՓՈՐՉԱՆՔԸ

Ես և Մշեցի Տիգրանը Ալյուր գյուղի մոտով շարժվեցինք դեպի Պատիկ Գեղ: Էս Տիգրանը մոտակայքում մի բրուտանոց տեսավ, թե՛

Եկ, մտնենք մի բղբղիկ առնենք ճանապարհի համար: Ու սկսեց մի գլուխ գովել վանեցի բրուտների, նրանց շինած ամանները համարելով ամենալավը աշխարհում:

Բղբղիկ կամ պղջուր ասածդ ջրի փոքրիկ կուժ է, որ խըմելու ժամանակ բղբղալով ձայներ է հանում: Ես առարկեցի՝ ասելով, թե բրուտանոցում աման չեն վաճառում, դրա համար հարկավոր կլինի շուկա գնալ:

Քո ի՞նչ գործն է, ես բղբղիկը հենց էս բրուտի արհեստանոցից կառնեմ, համառեց իմ ուղեկիցը: Ինչպես եղավ՝ համաձայնեցի, որովհետև երկար ճանապարհ էինք անցնելու և մեզ իսկապես կավե մի փոքրիկ ջրաման էր պետք:

Երանի չմտնեինք այդ բրուտանոցը: Այդտեղ էր, որ փուքս փչելը փորձանք դարձավ իմ գլխին:

Տիգրանի տեսած բրուտանոցը կլոր տանիքով մի տնակ էր՝ խլուրդի բույն հիշեցնող: Պատի տակ ներսի կողմից շարված էին ամեն չափսի ու ձևի կավե

խեցիներ, խոշոր կարասներից սկսած մինչև ջնարակված ծափկիկն ու խլուշիկը:
Կային բոլորովին նոր թրծված շատ գեղեցիկ բղբղիկներ և կճուճներ՝ ոլորուն
կանթերով, բոլորն էլ շինված շիկավուն կաղջինից:

Եվ կային փարշեր տեսակ-տեսակ նախշերով գարդարված:

Բրուտը, որ կարճ ոտքերով և ծանր ականջներով մի տղամարդ էր, չգիտեմ ինչից
ենթադրեց, թե մեզ թթվի կամ դաուրմայի աման է հարկավոր, և պատի տակ
շարված կարասներից մեկը գրկելով բերեց դրեց մեր առաջ:

Տիգրանը ինձ աչքով արեց, կամենալով հասկացնել, թե գործը գլուխ է գալիս
առանց շուկա գնալու. որ այդ բրուտանոցից ոչ միայն ջրաման, այլև մի ամբողջ
կարաս կարելի է առնել:

Էսոր միջի թթուն անմահակթան ի, իսկ դաուրման՝ առավել: Տարողությունն է մեկ
երինջ և երկու ոչխարի դմակ:

Մեզ բղբղիկ է հարկավոր, քեռի, կարճ կապեց Մշեցի Տիգրանը:

Ի՞նչ ասացիր, ձեռքով ձախ ականջի մագոտ բլթակը խոսակցի բերանին
մոտեցնելով հարցրեց ծերունին:

Ասում եմ՝ մեզ բղբղիկ է հարկավոր:

Բղի՞կ: Էսա բղիկ ի, մեծ կարաս:

Տեսնելով, որ ծանր է լսում, մեր ձայնը բարձրացրինք:

Ոչ թե բղիկ, այլ բղբղիկ, ուղղեց Տիգրանը:

Մարդավարի խոսեք՝ բան հասկանանք: Ձեր ուզածն

Ի՞նչ է:

Մեր ուզածը կուժ է:

Ջրի՞ կուժ:

Հա, ջուր խմելու փարչ, ավելացրի ես, համարյա գոռալով նրա ականջի մեջ:

Դե, Էդպես ասեք, մարդ ասածո, էլ ու՞ր եք գործը կարասներից բռնել: Դուք կերևի դաուրման ու թթուն կերել եք, հիմա էլ կուզեք վրան պաղ ջուր խմել: Հասկացա, հեզնախառն՝ վրա բերեց բրուտը և կարասը գրկելով տարավ դրրեց տեղը ու մի փոքրիկ ջրաման առնելով՝ ետ եկավ:

Էսա փարչ հարմա՞ր ի:

Հարմար է, ասացի: Իսկ և իսկ մեր ուզած բղբղիկն է:

Տիգրանն էլ հավանեց և ասաց, որ շատ հարմար է ճանապարհի հարմար:

Բայց մի պայմանով քո կուժը կառնենք, ավելացրի ես:

Ի՞նչ պայման, զարմացավ բրուտը աչքերը մանր կրկոցելով և այս անգամ մյուս ականջի բլթակը բարկացած դեմ անելով մեզ:

Որ կժի մեջ փչեմ՝ չպայթի, Էն կուժը կառնեմ:

Քո քեֆն է, ասաց ծերունին, ես իմ շինածի տերն եմ: Նա, ով գիտի, որ կխաբի, խոստում ու գովեստ բեռով կթափի, իսկ վասպուրականցու ձեռքի գործը Էն գլխից գովական ի, ավելորդ գովեստի պետք չունի:

Որ պայթեց՝ չեմ առնի, զգուշացրի ես, վնասը քո հաշվին կգնա:

Համաձայն եմ, հարեց վանեցի արհեստավորը և կուժը համ արձակ երկարեց ինձ:

Անունդ կարելի՞ է իմանալ, հարցրի:

Անունս ճուռոյի Նազար ի: Իսկ կարելի՞ է իմանալ, թե դուք որ կողմից եք:

Մշո կողմից:

Ես Էդայես Էլ դիտեի:

Ուրեմն մեր պայմանը անխախտ է, քեռի Նազար, ասացի ես, նորից կռանալով նրա ականջին:

Անխախտ ի, հաստատեց ծերունին:

Ես բղբղիկը շուռումուռ տվեցի: Իսկապես շատ սիրուն խեցի էր: Մոտեցրի բերանիս և ինքնաբերաբար փշեցի մեջը: Կտորները ցրիվ եկան, իսկ կանթը մնաց ձեռքիս մեջ:

Ճուտ Նազարը շատ զարմացավ պատահածի վրա և խայտառակությունը ծածկելու համար, արագությամբ ինձ տվեց երկրորդ, անհամեմատ լավ թրծված կուժը:

Դարձյալ փշեցի ու դարձյալ կուժը պայթեց:

Դու փութս փշո՞ղ ես:

Հա, ասացի, փութս փշող եմ: Ճուտ Նազարը տվեց ինձ երրորդ կուժը: Երրորդն էլ պայթեց: Չորրորդն էլ ես վերցրի: Սա էլ չդիմացավ:

Տեսնելով, որ իր բրուտանոցում կուժ չի մնալու, Նազարը բարկացած առաջարկեց մեզ դուրս գալ իր արհեստանոցից: Բայց Մշեցի Տիգրանը համատեց և ուզում էր անպայ~ ման մի փարչ վերցնել ճանապարհի համար:

Հարկավոր չի, շուտ դուրս եկեք իմ բրուտանոցից, գոռաց կավագործ վանեցին, հավանաբար վախենալով, որ գյուղացիները կհմանան և այլևս իր ամանեղենը գնորդ չի ունենա շուկայում:

Դուք եկել եք կուժ առնելու, թե իմ կճուճները կոտրելու:

Մենք ինչո՞վ ենք մեղավոր, որ քո ամանները ընտիր կավից չեն շինված, ասաց Տիգրանը և կռանալով ու հինգերորդ կուժը վերցնելով երկարեց ինձ:

Ցած դիր իմ կուժը: Վասպուրականցի հայր առաջինն էր աշխարհում, որ կաղջին կավից խեցի շինեց և ձեզ պես վայրենիներին սովորեցրեց ամանով ջուր խմել և ոչ թե գլխարկով:

Ո՞վ է գլխարկով ջուր խմում:

Դուք: Բոլոր մշեցիներդ էլ գլխարկով եք ջուր խմում: Աչքովս եմ տեսել:

Մշեցին երբ կավից պուտուկ էր շինում, դուք դեռ տատեխ եփել չգիտեիք, տաքացավ Տիգրանը: Քսենոֆոնի գործը առաջին քաղցրահամ գինիները Մշո կարասներից է խմել: Մինչև հիմա էլ, երբ մարդիկ ուզում են կավից շինված մի ընտիր բան առնել՝ իջնում են Մշո դաշտ: Ավզուտ գյուղի անունը լսա՞ծ կաս:

Չեմ լսել, չեմ էլ ուզի լսել: Իմ աշխարհը Վասպուրականն ի՛ փառաց օթևան ու մեր Պատիկ Գեղը:

Ինչու՞ ես նեղանում: Մենք քեզ ասացինք, որը դիմացկուն է, էն էլ կվերցնենք: Պայմանը խախտված չէ, բացատրեցի ես: Մենք ճամփորդ մարդ ենք և մեզ ընտիր կավից շինված մի խեցի է հարկավոր:

Ճամփորդ մարդու կուժը պետք է շատ ամուր լինի, վրա բերեց Տիգրանը:

Ես ձեզ համար ծախսու կուժ չունեմ, հեռացեք Էստեղից, նորից գայրալից գոռաց ճուռոյի Նազարը և կավե ամանը բարձրացրեց, որ շարտի մեզ վրա:

Բրուտի գոռոցից, թե իմ փչելու ձայնից, լուրը հասել էր Պատիկ Գեղ. թե՛ երկու անձանոթ փահլևան Մշո կողմից գալով, մտել են իրենց համազյուղացու բրուտանոցը և բոլոր կժերը փչելով՝ պայթեցրել:

Տիգրան, ասացի, եկ շուտ մեր գլխի ճարը տեսնենք, թե չէ մի բղբղիկի համար կարող են մեզ բռնել և մեր ամբողջ առաքելությունը կխափանվի:

Ու դուրս գալով բրուտանոցից, սկսեցինք արագ քայլեր Ծերունի բրուտը դռանը կանգնած բարձրաձայն հայհոյում էր մեզ և անիծում մեր եկած ճամփան.

Մի էս գլխարկով ջուր խմող կոռներին տեսեք: Փոխարեն խելքին գոռ տալու, գոռ են տվել թոքերին: Ափսոս չի", որ մեր ուրարտական ու օրհնյալ խեցին ձեր վայրենի շրթունքներին դիպչի:

Մշեցի Տիգրանը չհամբերեց, ետ դարձավ, որ գնա և լրոնցնի մեզ անպատվող բրուտագործին: Ճուռոյի Նազարը Տիգրանի կատաղած դեմքը տեսնելով, վախից մտավ իր արհեստանոցը և դուռը ետևից պինդ փակեց:

Դռան ետևից դեռ շատ երկար լսվում էր նրա գոռգոռոցը:

Մեկ էլ էն տեսանք, որ մեզ հետապնդում են: Էշն ընկել է գլգըլ, ասացի ես ու Մշեցի Տիգրանի թևից քաշելով՝ հեռացանք:

ՏԱՐԲԵՐ ՈՐՈՆՈՂՆԵՐ

Բերկրին իր առաջ մի մեծ կիրճ ունի: Մենք վաղուց անցել էինք այդ կիրճը և ծաղկավետ մի դաշտով գնում էինք դեպի հյուսիս:

Դաշտի մեջ, հավասար հեռավորությամբ՝ մի քանի բլրաչափ ժայռեր կային, որոնք մեծ ստվերներ էին արձակել մեր ճանապարհին: Հարթության վերջում երևում էր մի ավելի մեծ բլուր, որի գագաթի մոտ իրար վրա սանդղաձև շարված էին չորս խոշոր ժայռեր:

Գևորգ Չաուշը ինձ ասել էր, որ եթե գարնանը բաց դաշտում որևէ կասկածելի մարդ պատահի և հետաքրքրվի, թե ինչ են անում այդ կողմերում, ես աչ ու ձախ նայելով պատասխանեն, թե բրաբիոն ծաղիկ են որոնում: Հարցնողը անկասկած կկարծի, թե ես գիժ եմ և ձեռք կքաշի ինձանից: Բրաբիոն ծաղկի մասին մանկությունից էի լսել: Ողորմածիկ տատս պատմել էր, թե իր աղջիկ ժամանակ Կարմիր իրիցու տանը, Կուրթեր գյուղում ինքը տեսել է մի շատ հին ավետարան, որի մեջ գրված է.

«Բինգյուլի լեռների մեջ կա մի գագաթ, որի այսինչ կողմից այս քան քայլ անելուց հետո երեք օր ծոմ պահող և աղոթող և ոտաբոբիկ մոտեցող անձը կգտնի բրաբիոն ծաղիկը, որը տալիս է երջանիկ կյանք: Գտնողը եթե այդ ծաղիկը իր աչքերին քսի անուշ ձայներ կլսի, եթե դիպցնի իր ոտքերին՝ արագաքայլ և

աշխույժ կդառնա, բերանին մոտեցնի՝ ամենահամեղ բաները կճաշակի, իսկ եթե դրա թերթիկը դիպցրնի իր քիմքին՝ ամեն գվարճություն կվայելի»:

Կյանքում ո՞վ չի երագել գտնել այդ ծաղիկը: Մանկության օրերին տղաներով քանի՞ քանի՞ անգամ հավաքվել էինք, որ գնանք Բինգյոլի կողմերը այդ հազվագյուտ ծաղիկը գտնելու: Ու մեզանից առաջ քանիսն էին գնացել ճաշակելու նրա անմահությունը:

Տառս նույնիսկ պատմել էր, որ մշեցի երկու ծերունի իրենց ձեռնափայտերին հենված գնացել են Բինգյոլ, որ գրտնեն այդ ծաղիկը և նրա թերթիկը իրենց քիմքերին դիպցրնելով՝ ամեն գվարճություն վայելեն: Գնացել են ու չեն վերա դարձել այլևս:

Շատերը այդ ծաղիկը որոնում էին Ծծմակա Քթի ժայռերի մեջ, Ծիրնկաստարի լանջերին, որոնում էին օրերով, ամիսներով, տարիներով և չէին գտնում:

Այդ ծաղկի ետևից գնացողը համարվում էր խենթ, ցրնորքով տարված մարդ, որովհետև այդպիսի ծաղիկ անկարելի է գտնել: Այդպիսի ծաղիկ չկա աշխարհում:

Մշեցի Տիգրանը ետ մնաց: Նա կարծում էր, թե մեզ իսկապես հետապնդում են և ուզում էր իմանալ, թե ովքեր են, իսկ ես հասնելով առաջին ժայռին՝ կանգ առա նրա ստվերում: Մի տղամարդ, ձեռքին մի ձողափայտ և բրիչ, ժայռի ստվերին կռացած ինչ–որ բան էր չափում:

Ինձ տեսնելով բղավեց.

Հեռու՛, մի խանգարիր, ստվե՛րը, ստվե՛րը«.

Ինչ ստվեր:

Այդ ժայռի ստվերը ինձ պետք է: «Գիժ է», մտածեցի ես:

Շու՛տ հեռացիր: Չե՞ս տեսնում. առաջին ժայռը ստվեր է գցել երկրորդի վրա, երկրորդը՝ երրորդի վրա, իսկ երրորդի ստվերը ընկել է չորրորդի

անկյունաքարին: Այս ասելով նա վագեց և ձողափայտը խրեց ուղիղ իմ ոտքերի մոտ,

պահելով այդ ձողափայտի արձակած բարակ ստվերի և հեռվում երևացող սանդղաձև ժայռերի խորհրդավոր ստվերների դասավորությանը: Ապա նա ձողաչափի ստվերի ծայրից ոտքով չափեց ութը քայլ և ձողը արագությամբ տեղափոխելով՝ խրեց այնտեղ: Պատկեց դետնին և նայեց հեռվում երևացող ժայռերին: Վեր կացավ և աչքը դրեց ձողափայտին: Նորից պատկեց և նորից նայեց: Ուզում էր բոլոր ստվերները բերել մի ուղիղ գծի վրա: Ըստ երևույթին ինչ–որ բան էր որոնում: Ես հետաքրքրությունից գնացի և անզգուշորեն կանգնեցի ձողաչափի արձակած ստվերի դիմաց:

Քեզ հետ եմ, հեռացի՛ր, գայրացած բղավեց և վեր կենալով վագեց իմ ետևից: Ես արդեն հասել էի երկրորդ ժայռի տակ:

Շատ տարօրինակ և կասկածելի երևաց այդ մարդը ինձ իր ձողաչափով և իր բրիչով, և մանավանդ ինքնամոռացության հասնող եռանդով ու թափած ճիգերով: Ինձ թվաց, թե նա մեզ է հետապնդում և այդ բոլորը սատանայական մի խաղ է:

Ի՞նչ ես փնտրում, այ մարդ, հարցրեց բարկացած:

Բրաբիոն ծաղիկ, պատասխանեցի ես: Երեք օր ծոմ եմ պահել և աղոթելով հասել մինչև այստեղ, որ այդ ծաղիկը գտնեմ:

Ինչի՞ համար:

Որ երջանիկ դառնամ:

Վայ, խեղճ ողորմելի, չլինի՞ թե մշեցի ես:

Մշեցի եմ, ասացի:

Այդ ժամանակ երևաց Տիգրանը՝ խորջինը ուսին և տրրեխները թիկունքից կախ:

Քո ընկերո՞ւն էլ մշեցի է:

Մշեցի եմ, ի՞նչ կա, ասաց Տիգրանը մոտենալով:

Երկուսդ էլ խենթ եք: Մուշից ծոմ պահելով և աղոթելով հասել եք Բերկրի և բրաբիոն ծաղիկը Վասպուրականի հողի՞ մեջ կփնտրեք: Գնացե՛ք, գնացե՛ք Բինգյուլ, էդ ծաղկի տեղը Բինգյուլն է: Փոքր-ինչ լոելուց հետո ավելացրեց. Թե էդքան հեշտ լինեք բրաբիոն ծաղիկ գտնելը և մի ծաղկով երջանկանալը, ես ինչ գործ ունեի թափառելու ստվերների ետևից:

Իսկ դու ի՞նչ ես փնտրում, հարցրեց Մշեցի Տիգրանը:

Գա՛նձ:

Գա՞նձ:

Այո, գանձ, գրեթե գոռալով պատասխանեց տար- օրինակ մարդը, շեշտակի նայելով ալքերիս մեջ:

Վանեցի՞ ես:

Վանեցի եմ և նմանապես Ալյուր գյուղից: Վանեցին գանձ կփնտրի, իսկ մշեցին՝ երագ, ցնորական ծաղիկ: Տեսա՞ք, խոսքով ընկա ձեզ հետ և իմ ստվերը փախավ, ասաց նա և ձողափայտը հանելով արագությամբ տեղափոխեց մի ուրիշ տեղ և մի ալքը կկոցելով ու մյուս ալքը նրա գագաթին դրած՝ վերստին ուշադրությամբ գննեց հեռվում երևացող լորս սանդղածն ժայռերի և իր ձողափայտի ստվերների ուղղությունը՝ անկյունները հավասարեցնելով: Ժայռերից մեկը բուրբակ անցք ուներ: Ստուգեց նաև այդ քարանցքի միջով թափանցող ճառագայթի անկման աստիճանը գետնի վրա: Հանկարծ խենթի պես ինչ-որ ծղրտոց արձակեց ու վազեց, կանգնեց, շուռ եկավ և նորից ուշադրությամբ նայեց դեպի բուրբակ անցքով ժայռը: Վերա դարձավ, ձողափայտը մի փոքր տեղափոխեց դեպի աջ, ոտքով լափեց ուղիղ յոթ քայլ և հասնելով ձողափայտի բարակ ստվերի եզրագծին, վերջին քայլը կես կրնկալափ թեքելով դեպի ձախ ու չոքելով, սկսեց բրիչով գետինը փորել: Փորում էր եռանդով, առանց մեզ վրա ուշադրություն դարձնելու: Փորում էր և հողը հանելով լցնում էր իր առջև:

Լսել էի, որ այլուրցիները գվարթ ժողովուրդ են, ունեն ճկուն խելք և առատ գինի: Որ առաքյալներից մեկը առաջին անգամ այդտեղ հասնելով և այդ վայրի գինին խմելով՝ բացականչել է. «Այլ ու՞ր երթանք, եղբայր, սրանի՞ց էլ լավ տեղ», և այդ օրվանից այդ գյուղի անունը մնացել է Այլուր, որն հետո աղավաղվելով դարձել է Ալուր կամ Ալյուր: Այդ գյուղի բնակիչներից ոմանք խիստ հաշվենկատ էին: Լետա՝ քրքրվում էին, թե հին գրքերում ինչ կա գրված և հետամուտ էին գործնական քայլերի:

Այդ մեկը դրանցից էր:

Մշեցի Տիգրանը, որ չէր մոռացել բրուտանոցի հետ կապված արկածը, բաժանվելուց առաջ մոտենալով՝ նկատեց,

Վանեցի եղբայր, դու երևի որոշել ես մեզ համար մի կուժ գտնել:

Նա վախեցած մի հայացք նետեց մեզ վրա, կարծելով թե եկել ենք իր գտնելիք գանձը հափշտակելու և ամբողջ մարմնով փովեց իր բացած փոսին, ծղրտալով,

Ձեր տեղը Բինգյո՛ւն է, Բինգյո՛ւր:

Բայց մինչև Բինգյոլ հասնելը մեզ ջրի կուժ է հարկավոր:

Էստեղ կուժ չկա: Էստեղ գանձ է թաղված, գա՛նձ: Վասպուրականի ամբողջ հողը գանձ է: Էսքան տարի ապրեցի աշխարհում՝ մի խելոք մշեցու չհանդիպեցի:

Ասաց և առանց մարմնի դիրքը փոխելու, շարունակեց տակից եռանդով փորել հողը: Հանկարծ նրա դեմքը պայծառացավ: Հավանորեն ձեռքը հասել էր արդեն խորքում թաղված գանձով լի կճուճին: Ցնցվեց մարմնով, նորից վախեցած մի հայացք նետեց մեզ վրա և ամուր սեղմվեց իր փոսին:

Ձեր տեղը Բինգյոլն է, Բինգյոլը: Բինգյոլի ջուրը անմահական է, բայց խիստ մարսողական: Հազար վայ Բինգյոլի ջուրը խմող հարուստներին, բացականչեց սավերների օգնությամբ գանձ որոնող վանեցին ու անսպասելի քրքշաց, ալքերը խաղացնելով մեզ վրա:

Մենք, որ սկզբում կարծում էինք, թե այդ մարդը մեզ հետապնդող կասկածելի անձ է, նրա այքերի արտահայտությունից, ամայի դաշտում ժայռերի սովերների ետևից վազելուց և տարօրինակ շարժումներից հաստատապես համոզվեցինք, որ նա տղամարդու տարագով ծպտված մի դև է: Մշեցի Տիգրանը շտապ առաջարկեց նրա մարմնի մեջ մախաթ կամ ասեղ խրել՝ նրանից չզարնվելու համար: Բայց մեզ մոտ ոչ մախաթ կար, ոչ ասեղ, ոչ էլ մենք ժամանակ ունեինք այդ սատանայական արհեստով զբաղվելու:

Որոշեցինք շարունակել մեր ճանապարհը, վասպուրականցուն թողնելով պառկած իր փոսի վրա, ձեռքը փորի տակ: Կապեցինք մեր տրեխները և ելանք: Նրանից ազատվելու միակ միջոցը այդ էր: